

Ljerka Šimunković

Odsjek za talijanski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 811.163.42'42

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10.05.2007.

JEZIČNE I STILSKE KARAKTERISTIKE HRVATSKOG TEKSTA U NOVINAMA „IL REGIO DALMATIA – KRALJSKI DALMATIN”

Sažetak

Prve dalmatinske novine upravno-političkog karaktera „Il Regio Dalmata - Kraljski Dalmatin”, izlazile su od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. u dvojezičnom (talijansko-hrvatskom) izdanju. Budući da je novinski tekst pisan izvorno na talijanskom jeziku, bilo ga je potrebno prevesti na hrvatski jezik kako bi bio dostupan ogromnoj većini stanovništva koja nije znala talijanski. Urednik i autor većine članaka bio je Bartolo Benincasa, a prevoditelji Nikola Dominik Budrović, Paško Jukić, Nikola Sandrić i Andrija Kadčić. Prevoditelji su se prihvatili vrlo teškog zadatka, budući da hrvatski jezik još nije bio standardiziran te da u hrvatskom jeziku nije postojala razrađena terminologija koja bi obuhvatila sve segmente javnoga života, politike, znanosti, filozofije itd. Prevoditelji, povodeći se purističkim tendencijama, nastoje stvoriti u hrvatskom jeziku čitav niz novih izraza prevodeći strane, ponajviše talijanske jezične predloške, kako bi mogli izraziti novu političku i društvenu stvarnost. Budući da se hrvatski tekst prevodi s talijanskog, logično je da obiluje leksičkim, frazeološkim i sintaktičkim kalkovima koji imitiraju talijanske jezične uzore ili konstrukcije.

Ključne riječi: *dvojezično izdanje, hrvatski jezik, lingvistički kalk, novine, prevoditelji, talijanski jezik.*

Uvod

Prve dalmatinske službene novine pokrenute su u Zadru, neposredno nakon što su Francuzi, zahvaljujući miru u Bratislavi u prosincu 1805., stupili na tlo Dalmacije. Te su novine, glasilo francuske uprave, naslovljene *Il Regio Dalmata – Kraljski*

Dalmatin te samim nazivom otkrivaju da su tiskane na dva jezika: talijanskom i hrvatskom. Novine su bile podijeljene u dva stupca: u lijevom se nalazio talijanski, a u desnom hrvatski tekst. Izlazile su od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. godine. Od samoga početka pa do 22. siječnja 1808. izlazile su pod naslovom *Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin*, a od 29. siječnja 1808. do prestanka, tj. do 1. travnja 1810. samo kao *Il Regio Dalmata*. Prvih osam brojeva tiskano je u 500, a od devetog broja u 600 primjeraka (Karlič, 1912). U početku su izlazile svake subote, a kasnije svakog petka. Tiskane su u tiskari Antona Luigija Battare.

Zamisao o potrebi takvih upravno-političkih novina te naredbu o njihovom izlaženju dao je sam car Napoleon I. (Vidaković, 1990). Budući da su Napoleonu bile poznate sve karakteristike nove pokrajine Dalmacije, pa tako i jezične, odlučeno je da pravo na informaciju dobiju svi njezini stanovnici. Kako je Dalmacija tada bila u okviru Italskog Kraljevstva (Regno Italico) i kako je talijanski već bio jezikom administracije, sasvim je shvatljivo da su novine trebale biti na talijanskom, ali je, u ime demokratskih ideja francuske revolucije, dodan i tekst na hrvatskom za ogromnu većinu stanovnika kojoj je to bio materinski jezik. Brigu oko izlaženja novina, kao i brigu o svim popratnim problemima, preuzeo je u prvo vrijeme na sebe Vincenzo Dandolo, civilni upravitelj Dalmacije. Napoleon je postavio za glavnog urednika ovih novina Talijana Bartolomea Benincasu, poznatog književnika i publicistu, koji je ujedno dobio zadatak da obnaša i dužnost glavara javne nastave.

Prevoditelji „Kraljskog Dalmatina”

Neki smatraju da su to prve novine na hrvatskome jeziku. Međutim, ispravnije je reći da su to talijanske novine s hrvatskim prijevodom, jer su pisane izvorno na talijanskom jeziku, a hrvatski tekst je tek prijevod s talijanskog izvornika. Urednik novina Bartolomeo Benincasa pisao je i pripremao sve tekstove na talijanskom jeziku te je, budući da nije znao hrvatski, bilo potrebno pronaći podobnu osobu koja bi, brzo i lako, priredila prijevod na hrvatski jezik. Zbog toga se Vincenzo Dandolo obratio pismom fra Andriji Dorotiću, tadašnjem franjevačkom provincijalu, i Nikoli Dominiku Budroviću, izvrsnom poznavatelju talijanskog i hrvatskog jezika, moleći ih da mu pomognu naći dobrog prevoditelja za *Kraljski Dalmatin*¹. Dorotić je preporučio oca Paška Jukića (list 517r), vrsnog poznavatelja ovih dvaju jezika, koji je iz Makarske doputovao u Zadar. Budući da je propusnica za oca Jukića izdana 19. kolovoza 1806., može se zaključiti da je on došao u Zadar tek poslije tog datuma (list 562r). U međuvremenu izgleda da je za *Kraljski Dalmatin* prevodio Nikola Sandrić, tumač i prevoditelj pri državnoj upravi u Zadru. Premda mnogi sumnjaju u Sandriće rad u ovim novinama (Karlič, 1912), iz dokumenta kojeg je potpisao Bartolomeo

1 Državni arhiv u Zadru, *Spisi generalnog providurstva*, Naslov XII, Javna nastava., list 515r. Budući da se spisi, koji se odnose na ovaj predmet, nalaze samo u jednom fondu, ubuduće će u zagradama biti zabilježen samo broj lista na kome se nalazi taj dokument.

Benincasa, vidi se da je Sandrić 8. kolovoza 1806. postavljen za tumača i prevoditelja na hrvatski, ne samo za potrebe civilne uprave, već i za prijevode koju će biti potrebni za *Kraljski Dalmatin* (list 537r). Budući da je opseg Sandrićevih zaduženja kao tumača i prevoditelja bio vrlo opsežan te da se još bavio i odvjetničkim poslom, uputio je pismo Dandolu u kome se požalio na uvjete te zatražio izuzeće (listovi 538r-540v). Paško Jukić je po dolasku u Zadar prevodio tek kratko vrijeme, jer je nažalost ubrzo nakon dolaska umro. Vince kaže da je umro 6. listopada (Vince, 1962), što ne može biti obzirom na odluku od 23. listopada kojom Dandolo odobrava ocu Jukiću mjesečnu plaću (563r). Prevoditeljski rad je tada nastavio Nikola Dominik Budrović koji je slovio za vrsnog poznavatelja hrvatskog jezika, a taj ugled je stekao držeći stalne propovijedi na hrvatskom jeziku. Budrović je prevodio za *Kraljski Dalmatin* sve do prestanka izlaženja tih novina. Vrlo je vjerojatno da su pomagali u prevođenju fra Andrija Kadčić, koji je tada bio profesorom moralke u Zmajevićevom glagoljaškom sjemeništu, a i Ivan Hreljanović Albinoni, koji je pred sam kraj zamijenio Benincasu u uređivanju ovih novina.

Obilježavanje imena jezika i narodnosti

Nije se uvijek prevodio na hrvatski jezik čitav tekst, nego samo pojedini dijelovi za koje je urednik smatrao da mogu biti zanimljivi širem dalmatinskom čitateljstvu. Budući da u hrvatskom jeziku tada još nije postojala izgrađena terminologija koja bi se uspješno mogla nositi s raznim vidovima javnoga života, znanosti, filozofije itd., prevoditelji su se morali snalaziti tako da su ili posezali za posuđenicama ili stvarali nove riječi. Stoga se Benincasa, već u prvom broju, obraća čitateljima s namjerom da obrazloži poteškoće koje su se javljale prigodom redakcije lista, s osobitim naglaskom na nerazmjer u duljini hrvatskoga naspram talijanskome tekstu. Budući da se ovaj odlomak pojavljuje samo u talijanskoj verziji, donosimo ga u prijevodu:

„Veličanstvenom drevnom hrvatskom jeziku, koji je zadržao značaj svojih prvobitnih oblika te je u svojim izrazima uvijek bio različit od drugih vladajućih europskih jezika, nedostaje znatni broj riječi i izraza kojima je napredak znanja i pronalazaka te analitički razvoj ideja obogatio druge jezike. Budući da je zbog toga prisiljen zamijeniti neku riječ opisnim izražavanjem, a neki kratki izraz suviše opširnim zaobilaznim riječima, njegov je tekst nužno dulji te se obimom ne može podudarati s talijanskim” (*Kraljski Dalmatin*, 1806). U daljnjem tekstu Benincasa priželjkuje da učeni Dalmatinci, koji njeguju materinski jezik, prihvate nove izraze kako bi svoj jezik napravili gipkijim i preciznijim po ugledu na moderne jezike.

U obilježavanju imena jezika i narodnosti stanovnika Dalmacije, Benincasa, kao urednik i pisac talijanskoga teksta, gotovo uvijek piše *lingua illirica*, *illirico* pa čak u svojim komentarima dodaje pridjev *maestosa lingua illirica* (veličanstveni hrvatski

jezik). Sintagma *lingua illirica* („ilirski” ili „ilirički jezik”) potječe iz doba humanizma, kada su se iz zaborava izvlačila mnoga stara imena i nazivi. Budući da je na hrvatskim prostorima u doba Rimskoga Carstva bila provincija Ilirik, na papinskom dvoru, na dvoru ugarsko-hrvatskih kraljeva te u mletačkoj administraciji prihvaćeni su nazivi *Illyria* za zemlju, *Illyrici* za stanovnike, a *lingua illyrica* za jezik. Važno je napomenuti da ti nazivi nisu bili nikada narodni nazivi za hrvatski jezik, a rabili su ih pretežno stranci ili domaći ljudi kojima je uporaba naziva *ilirski* pa čak i *slovenski*, bila samo manira kojom su isticali svoju učenost i obrazovanje (Ostojić, 1971).

Prevoditelji, koji dobro znaju kako narod Dalmacije naziva svoj jezik, ne prevode nikada *lingua illirica* s *ilirski jezik*, međutim vrlo često prevode sa *slovenski*, npr. : *...del proclama stesso, e dell'Ilirica circolare...* (...isto proglašenje i slovenska okoloredna knjiga²...), *...a canto dell'italiano la versione illirica* (...ostavićemo vernuti u jezik slovenski ono što je izpisano u Italijanski.), *Colla circolare a stampa in Illirico a voi diretta anima il vostro zelo* (S'okolorednom knjigom pritiskopisanom u slovenski jezik uhrabrenjiva gorućstvo vaše), *Ecco la versione in illirico dei primi cenni statistici sulla Dalmazia...* (Evo obraćena u jezik slovenski parva zastavljena Vladanska...), *Diamo in prima l'illirica della pastorale...* (Davamo prvo slovenskim pismom Pastirsko pismo...), *Il presente decreto sarà pubblicato nelle due lingue: Italiana ed Illirica...* (Ovaj dekret koji će biti proglašen po svoj Dalmacij u dva jezika Italijanski i Slovenski...) itd.

U prvom broju urednik Benincasa, obrazlažući razloge za prevođenje talijanskog teksta, kaže: *Quindi al testo Italiano originale si contrappone la traduzione in Illirico, come il linguaggio più generalmente indigena per quella interna e lontana parte degli abitanti, i quali di questa loro veneranda e bella madre-lingua fanno maggior uso che dell'italiana* (Biće poisti način ono talijansko skazanje prineseno u slavni Arvazki jezik, za veću lasnost, nesamo oni koji druge jezike neposiduju, dali oni isti, kojij veće ljube služitise svojm materinim govorenjem, nego Talijanskim). U sljedećim brojevima često se može pročitati izraz *hrvatski* ili *hrvatski jezik*, na primjer: *Prepara e fa stendere il piano di un foglio politico periodico nazionale in italiano e in illirico...* (Pripravlja i naređiva način s koimse ima ispisati jedan list prozvan Kraljski Dalmatin neka redovito bude izaći na svitlost toliko latinskim, koliko hervatskim jezikom...), *Vi sono tre Seminarj in Dalmazia: due Illirici, ed un latino* (Imadu tri Seminarja u Dalmazij dva Hervatskoga nauka i jeda Diačkoka), *Ecco la promessa versione in illirico* (Evo obetano prinesenje u Hervatsko pismo), itd.

Prevoditelj više puta ono što je u talijanskom tekstu označeno kao *Dalmata* prevodi kao *Hervat*, svijestan da su ljudi na koje se odnosi tekst hrvatske narodnosti, na

2 Zbog lakšeg pisanja, a i razumijevanja teksta, stara latinička grafija teksta *Kraljskog Dalmatina* prenesena je na današnju latinicu.

primjer: *I nuovi Soldati Dalmati vengon trattati, come i soldati Francesi* (Novi soldati Hervati budu prigledani kako isti soldati Francesi), *L'egregio Dalmata sig. Generale Milossevich...* (Vridni Hervat gosp. General Milošević...). Čak i tamo gdje u talijanskom tekstu nije ništa detaljnije napisano, u hrvatskom tekstu javlja se hrvatsko ime, na primjer: *Fra i volontarj...* (Meju dobrovoljni Hervati...), ... *esercitarsi in giuochi e danze nazionali...* (...gdi igraju i tancaju na harvasku...). Kada se u talijanskom tekstu javlja riječ *Morlacco* (Vlah, Zagorac) prevoditelj to najčešće prevodi s *Hervat*, premda se često vidi i *Vlak*, na primjer: *Il bene del Morlacco* (Dobro Hervatsko...).

Zanimljivo je kako Budrović prevodi tekst koji se odnosi na pravoslavce grada Šibenika, gdje talijanski izraz *illirico* prevodi s *harvaski* : *Il Magistrato supremo, compreso e penetrato dal di lui spirito, pensa a fondare in Sebenico una pubblica scuola normale ed elementare a favore della considerabile sparsa popolazione di famiglie al culto e rito Greco-Illirico-Slaviano, le quali non credono che in Illirico, nè in altro cristianesimo, fuorchè d'Illirico, adottano le pratiche religiose* (Parvi vladaoc pun njegova duha misli staviti u Šibeniku jednu općenu Učionicu stvornu za ne malahan broj obitilih Garskih Harvaskih koje neznaju virovati nego Harvaski, niti na drugi način nego Harvaski znadu biti Karstjani).

Problemi vezani uz hrvatski tekst

Očito je da su prevoditelji, na čelu sa Budrovićem, morali riješiti niz problema koji su se nužno javljali kod ovakvog pothvata. Međutim, na sreću, mogli su se koristiti dugogodišnjim iskustvom pisaca i prevoditelja dvojezičnih proglaša, koji su se u Zadru tiskali od 1793. godine (Maštrović, 1979). Ti su proglasili nastavak mletačkih dvojezičnih talijansko-hrvatskih proglaša, koji su se tiskali u Veneciji od 1740. do 1786. (Šimunković, 1996), a njihov vanjski izgled i jezik kojim su pisani poslužiti će kao model urednicima i prevoditeljima *Kraljskog Dalmatina*. Uostalom, početkom 19. stoljeća postoji već nekoliko vrlo dobrih rječnika i gramatika koje su prevoditeljima mogle biti dostupne. To su u prvom redu mogli biti rječnici naših prvih leksikografa od Vrančićevog *Dictionarum quinque nobilissimarum linguarum latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* (Venecija, 1595.), Mikaljinog *Blago jezika slovinskoga* (Ancona, 1651.) do Belostenečevog *Gazophylacium* (Zagreb, 1740.). Prevoditelji su, međutim, obilato koristili rječnik Ardelia Della Belle *Dizionario italiano, latino, illirico* (Venecija, 1728., Dubrovnik, 1785.) koji je sadržavao i kratku gramatiku hrvatskoga jezika na talijanskom jeziku. Konačno, prevoditelji su se služili i rječnicima Joakima Stullija. Prvi je tiskan u Pešti 1801. pod naslovom *Lexicon latino-italico-illyricum*, a drugi u Dubrovniku 1806. pod naslovom *Rjecsoslòxje slovinsko-italijansko-latinsko*.

Budući da prevoditelji nisu bili školovani na hrvatskom jeziku, jer tada nije ni bilo škola na hrvatskom, svoj su materinski jezik naučili direktnom komunikacijom u obitelji, na ulici, ili pak čitajući djela hrvatskih pisaca. Budući da su među prevoditeljima bila dva franjevca Paško Jukić i Andrija Kadčić te dominikanac Nikola Dominik Budrović, jasno je da su oni kao svećenici itekako komunicirali s pučanstvom u svojim svakodnevnim svećeničkim obvezama te su na taj način imali prigodu obogatiti vlastiti izričaj. Nikola Sandrić je, s druge strane, u svojstvu prevoditelja, tumača i odvjetnika stekao veliko prevoditeljsko iskustvo. Nemamo za to dokaza, ali je vrlo vjerojatno da je on prevodio i sve proglase koji su se u Zadru od 1793. tiskali dvojezično na talijanskom i hrvatskom ili samo na hrvatskom jeziku.

Budući da su prevedeni tekstovi pisani u štokavskoj ikavici i „dalmatinskim pravopisom”, to jest talijanskom grafijom, jer je latinica u Dalmaciju tradicionalno dolazila iz latinskih i talijanskih izvora, prevoditelji su morali posezati za različitim grafijskim rješenjima, osobito u pisanju nepčanih i tjesnačnih glasova za koje u talijanskom jeziku nisu postojali primjeri. Grafija je stoga neujednačena i nedosljedna, što otežava pravilno čitanje teksta. Tekst je teško čitljiv i zbog toga što slagачi, kako nisu znali hrvatski, nisu mogli pravilno pročitati rukopis prevoditelja niti ga točno prenijeti u slog. Zbog toga se u tekstu nalazi iznimno veliki broj grešaka, koje se pažljivim čitanjem mogu jedino pripisati nemaru ili neznanju slagачa.

Neka jezična i terminološka rješenja

Jezik talijanskog teksta je s današnje točke gledišta, kudikamo čitljiviji, jasniji i precizniji te prilagođen čitavome društveno-gospodarskom sustavu, nego što je to tekst na hrvatskom jeziku. To je sasvim razumljivo, ako imamo na umu da je talijanski jezik u 18. stoljeću moderniziran na način da je postao jezikom ne samo poezije i proze, već instrumentom kritike, znanosti, intelektualne rasprave i svakidašnjeg razgovora (Folena, 1983). Jezik je standardiziran gramatikama i rječnicima, a leksik je proširen novim pojmovima u gospodarstvu, tehnici, zoologiji, fizici, kemiji itd. U hrvatskome jeziku, naprotiv, standardizacija nije još bila provedena, a postojeći rječnici nisu mogli adekvatno pratiti razvoj novih društvenih, političkih, gospodarskih, tehnoloških, školskih i drugih promjena. Stoga su se prevoditelji našli pred teškim zadatkom kako prevoditi raznovrsnu tematiku *Kraljskog Dalmatina*, koja se kretala od službenih i političkih vijesti do financijskih, stručnih, kulturnih, i drugih izvještaja.

Prevoditelji *Kraljskog Dalmatina* rabili su veliki broj posuđenica koje su bile prisutne u svakidašnjem govoru. Najveći dio ovih posuđenica romanskog je podrijetla, a njihovo prisustvo je sasvim opravdano i to iz dva razloga. Prvi i glavni razlog je taj što je u svakidašnjem govoru dalmatinskih gradova bio prisutan ne samo talijansko-hrvatski bilingvizam, već i diglosija s time da se u službene svrhe

rabio uglavnom talijanski, a u svakodnevnom životu i prisnim razgovorima uglavnom hrvatski. Tako je u hrvatske govore dalmatinske obale ušao veliki broj posuđenica romanskog (talijanskog, mletačkog i dalmatskog) podrijetla koje su se odnosile na upravu, trgovinu, pomorstvo i sl. Drugi razlog leži u činjenici da je hrvatski tekst prijevod s talijanskog originala te da su, linijom manjeg otpora, prevoditelji često posezali za riječima koje su se rabile u svakidanjem govoru. Evo nekoliko primjera: *arkivij*<*it. archivio*³, *barilo*<*ven. barile*, *baškot*<*ven. biscoto*, *dekret*<*it. ven. decreto*, *gustjerna*<*lat. cisterna*, *kamp*<*ven. campo*, *kapula*<*lat. cepula*, *konat*<*ven.it. conto*, *marun*<*ven.it. marone*, *paiz*<*ven.it. paese*, *porat*<*ven.it. porto*, *soldat*<*ven.it. soldato*, *suplika*<*ven.it. supplica*, *štamparija*<*ven. stamperia* itd.

U hrvatskom se tekstu javlja i podosta posuđenica turskoga podrijetla, koje su ušle u govore dalmatinske Zagore kao pogranične zone ili u krajeve koji su ratovima oslobođeni od turske vlasti, a odnose se na društveno-političke institucije, trgovinu ili predmete svakodnevne uporabe: *aršin*<*aršin*, *azna*<*hazna*, *čizma*<*čizme*, *dernek*<*dernek*, *divaniti*<*divan*, *dolama*<*dolama*, *esap*<*hesap*, *harač*<*haraç*, *kasapnica*<*kasap*, *mazija*<*mazi*, *meterize*<*metris*, *mukte*<*müft*, *pazar*< *pazar*, *rakia*<*raki*, *zaira*<*zahire*, *zulum*<*zulim* itd.

U hrvatskom tekstu *Kraljskog Dalmatina* ima i veliki broj kontaktnih sinonima. Oni se sastoje od dvije usporedne riječi kojima prevoditelji, pomoću poznatije, nastoje protumačiti neku teže razumljivu riječ ili se nesvjesno nastoje izdići iznad usko lokalnog narječja. Pojavljuju se u kombinacijama dvije domaće riječi: *jabuka zemaljska rečeni kompiri* (patata), *svetkovina Tjela Isusova iliti Božjega dneva* (festa del Corpus Domini), *prasac iliti karmak* (maiale), *neuminje olitvam neznanstvo* (ignoranza); posuđenice i domaće riječi: *aršin ili lakat* (braccio), *pamuk iliti bijac* (coperta), *Stambol oliti Carigrad* (Costantinopoli), *lužan iliti kako pepeo* (bigio); dvije posuđenice: *pamuk iliti bumbak* (cotone), *zeka aliti azna* (zecca); domaće riječi i posuđenice: *darovštine oliti regalie* (regalie), *iglicca morska oliti angusigola* (angusigola), *list razredni oliti foglio periodiko* (foglio periodico), *meki pakal iliti katram* (pece), *nadčeonik iliti konsul* (console), *opeka iliti matun* (mattone), *zarna iliti balote* (palle).

Danas, međutim, najviše plijene našu pozornost mnogobrojni lingvistički kalkovi koji predstavljaju bitnu karakteristiku jezika i stila prevoditelja *Kraljskog Dalmatina*. Lingvistički kalkovi su još poznati kao prevedenice, a nastaju u vremenu kada prevladavaju puristički napori usmjereni prema smanjenju stranih elemenata u jeziku. Umjesto vanjskoga glasovnog oblika, to jest posuđenice, prevodi se njegova unutarnja struktura. Kalkovi koji se pojavljuju u *Kraljskom Dalmatinu* nisu još sustavno

3 Znak < označava podrijetlo riječi. Kratica *it.* označava talijansko, *lat.* latinsko, a *ven.* venecijansko podrijetlo riječi.

proučeni. Zlatko Vince je prvi nabrojio mnoge od ovih lingvističkih kalkova, ali se nije upuštao u njihovu klasifikaciju niti ih je obrazložio prema njihovoj unutarnjoj strukturi (Vince, 1962). U *Kraljskom Dalmatinu* prisutni su svi tipovi kalkiranja, a najčešći su strukturalni (kompozicijski i derivacijski), slobodni, frazeološki i sintaktički kalkovi. U ovom radu bit će razvrstani prema Gusmanijevoj klasifikaciji (Gusmani, 1983). Budrović, a i drugi prevoditelji, osim talijanskoga i hrvatskoga pokazuju izvrsno poznavanje latinskoga i grčkoga pa i francuskoga jezika.

Kompozicijsko-strukturalni kalkovi nastaju kada svaki član modela, osim kompozicijske strukture koja ih vezuje, stoji u odnosu vjernog podudaranja: *jabuka zemaljska* prema francuskom *pomme de terre* (složeno od *pomme* „jabuka” i *de terre* „zemaljska”), *jednodušno* prema latinskom *unanimus* (složeno od *unus* „jedan” i *animus* „duša”), *lipi zanati* prema talijanskom *belle arti* (složeno od *bello* „lijep” i *arte* „zanat”); *ljubočovik* prema grčkom *philánthropōs* (složeno od *philos* „ljubitelj” i *ánthrōpos* „čovjek”), *mistodaržatelj* prema talijanskom *luogotenente* (složeno od *luogo* „mjesto” i *tenente* „držatelj”), *poljoteženje* prema latinskom *agricultura* (složeno od *agri* „polje” i *coltura* „teženje”), *samovladaoc* prema grčkom *monárkhēs* (složeno od *mónos* „sam” i *árkhein* „vladati”).

Kod derivacijsko-strukturalnih kalkova odnos derivacije postaje jedan od čimbenika obrazloženja, a podudaranje među morfemima dvaju jezika vrlo je približno i slobodno: *brodovanje* prema talijanskom *navigazione* (izvedenica od latinskog *navigare* „ploviti, broditi”), „*istumačitelj*”); *potratitelj* prema talijanskom *consumatore* (izvedenica od *consumare* „potratiti”); *skrovitnik* prema talijanskom *secretario* (izvedenica od *secreto* „tajan, skroviti”) itd.

Slobodni kalk ne oponaša strani predložak te ne prevodi unutarnju strukturu, već stvara zamjenski neologizam koji je stimuliran poznavanjem nekog elementa termina drugog jezičnog sustava: *knjigonosnik* prema perifrasi za talijansku riječ *corriere* (persona che porta dispacci e corrispondenza), a označava osobu koja nosi pisma – u starom jeziku *knjiga* je značila i pismo; *kravjinavratac* prema talijanskom *vaccina* (vaiolo dei bovini), a označava cjepivo protiv boginja; *mudroznanac* prema talijanskoj perifrasi za *filosofo* (persona che si dedica alla filosofia), a označava filozofa; *pismohranišće* prema perifrasi za *arhiv* (luogo dove le lettere vengono conservate), a označava mjesto gdje se pohranjuju pisma ili dokumenti itd.

Frazeološki kalkovi su uglavnom svi po uzoru na talijanski jezik, a predstavljaju semantički i sintaktički nerastavljive skupove riječi: *činit poznati* (far conoscere), *činit promisliti* (far riflettere), *čini se viditi* (si fa vedere) itd.

Sintaktički kalkovi nastali su imitiranjem organizacije jezičnih jedinica talijanskog jezika. Najveći dio imitira talijansku konstrukciju „od s genitivom” to jest u talijanskom jeziku uz imenicu u genitivu dolazi prijedlog *di* ili *da*, dočim u hrvatskom na tom mjestu stoji uglavnom posvojni pridjev ili imenica u genitivu bez

prijedloga: *brod od prinošenja* (bastimento di trasporto) je transportni brod, *harač od rata* (contribuzione di guerra) je ratni porez, *kapetan od luke* (capitano del porto) je lučki kapetan, *rat od sedam godišta* (guerra di sette anni) je sedmogodišnji rat itd.

Često se javlja kalkirana talijanska konstrukcija priloga „za s infinitivom” koja u talijanskom dolazi uz priloge *per* ili *da* s infinitivom, a hrvatski jezik to rješava imenicom ili kondicionalom: *za braniti* (per difendere), *za dati* (per dare), *za nadoknaditi* (per compensare), *za platiti* (per pagare), *za prikazati* (per presentare), *za uzdržati* (per conservare) itd.

Vrlo je čest i red riječi tipičan za talijanski jezik gdje je pridjev iza imenice, dočim je u hrvatskom jeziku obratno: *Indija istočna* (Indie orientali), *poluotok talijanski* (penisola italiana), *straža narodna* (guardia nazionale), *vojska neprijateljska* (armata nemica) itd.

Pažljivim čitanjem otkrivaju se vrlo čudni kalkovi. Prevoditelji naime u purističkom nastojanju da stvore nove hrvatske izraze koji bi adekvatno odražavali društvenu i političku stvarnost, pogrešno obrazlažu ili čitav kalk ili barem jedan od dva ili tri elementa od kojih je stvoren, na primjer: *četa od poštenja* (legion d'onore) nije ništa drugo nego orden *legije časti*, *dvor od pozvanja* (corte d'appello) je *prizivni sud*, *mudroskupština od skladnoudaranja* (accademia instrumentale) je *glazbena akademija*, *ognji hitroruki* (fuochi d'artificio) je *vatromet*, *papir od dopuštenja* ili *prolazna knjiga* (passaporto) je *putovnica*, *sahranišće od prilika* (museo di sculture) je *muzej skulptura*, *skupozakonik uljudni* (codice civile) je *građanski zakonik*, *straža od poštenja* (guardia d'onore) je *počasna straža*, *svednevno pismo* (giornale) su *novine*, *udo od zaustavljenja* (membro dell'istituto) je *član instituta*, *zapisanje vojničko* (circoscrizione) je *novačenje* itd.

Zaključak

Prve službene dvojezične talijansko-hrvatske novine Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin odigrale su značajnu ulogu u kulturnoj i jezičnoj povijesti Dalmacije. Budući da je novinski tekst pisan izvorno na talijanskom jeziku, bilo ga je potrebno prevesti na hrvatski jezik kako bi bio dostupan ogromnoj većini stanovništva koja nije znala talijanski. Prevoditelji s talijanskog na hrvatski jezik bili su Nikola Dominik Budrović, Paško Jukić, Nikola Sandrić i Andrija Kadčić. Prevoditelji, iako djeluju pod velikim utjecajem talijanskog jezika, u duhu purističkih ideja koje su tada vladale i na talijanskome tlu, nastoje biti kreativni u stvaranju nove terminologije. Stoga, umjesto da posuđuju već gotove termine iz talijanskog, a i drugih jezika, trude se prevoditi strane riječi na hrvatski i tako upotpuniti praznine za određene pojmove koje je donijela nova uprava i novi način života. Tako nastaju mnoge prevedenice koje se s današnjega gledišta doimaju čudnim i rogobatnim, ali one pokazuju trud i

napor u razvijanju domaćeg izraza. Prevoditeljima treba odati priznanje na snalaženju i kreativnosti koju su pokazali, unatoč brzini kojom su vrlo često morali raditi. Danas, iako se te novine teško čitaju zbog grafije koja je neujednačena te iznimno velikog broja grešaka, potrebno je sustavno proučiti ortografiju i jezik kako bi se ispravno valorizirao napor prevoditelja i njihov doprinos stvaranju nove terminologije*.

* Prikazani rezultati proizišli su iz znanstvenog projekta (Dalmatinsko kulturno ozračje 19. stoljeća), provođenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Literatura

Folena, G. (1983) *L'italiano in Europa. Esperienze linguistiche del Settecento*, Torino,

Einaudi Editore

Gusmani, R. (1983) *Saggi sull'interferenza linguistica*, Firenze, Casa Editrice le Lettere.

Karlič, P. (1912) *Kraljski Dalmatin (1806.-1810.)*, Zadar, Matica Dalmatinska.

Kraljski Dalmatin – Il Regio Dalmata 1806.-1810. (2006) Pretisak, Zagreb-Zadar, Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Maštrović, V. (1979) *Zadarska oznanjenja. Jadertina Croatica*, Zagreb, JAZU.

Ostojić, I. (1971) Kako su Hrvati nazivali svoj jezik, *Kolo*, 9(1-2): 93-118.

Šimunković, Lj. (1996) *Mletački dvojezični proglesi u Dalmaciji u 18. stoljeću*, Split,

Književni krug.

Vidaković, J. (1990) Kraljski Dalmatin (prva novina na hrvatskom jeziku) u funkciji razvoja. U: Merki, J. (ur.), *Novinarstvo u funkciji razvoja*, Vinkovci, Novosti, str. 136-144.

Vince, Z. (1962) Rječničke posebno terminološke osobine „Kraljskog Dalmatina”, *Radovi FF u Zadru*, 3: 66-83.

Ljerka Šimunković

LINGUISTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF
CROATIAN TEXT IN THE NEWSPAPER „IL REGIO DALMATA –
KRALJSKI DALMATIN”

Summary

The first Dalmatian newspaper of an administrative-political character, „Il Regio Dalmata – Kragliski Dalmatin”, was published from 12th July 1806 to 1st April 1810 as a bilingual (Italian-Croatian) publication. The Croatian text translated from the Italian original did not relate to the whole content, but just to those parts that were considered to offer particular information to the vast Dalmatian audience. The editor and the author of the majority of articles was Bartolo Benincasa and the translators were Nikola Dominik Budrović, Paško Jukić, Nikola Sandrić and Andrija Kadčić. Since the late medieval period, there had existed a developed tradition of oral and literary translation in Dalmatia. However, the translator came to grips with this very difficult task due to the fact that, in the Croatian of that period, elaborated terminology still did not exist that could encompass all segments of public life, politics, science, philosophy etc. The translator, led by puritan tendencies, endeavoured to create in Croatian a whole sequence of new phrases when translating the foreign ones, mostly Italian language patterns, in order to express a new political and social reality. Since the Croatian text is translated from Italian, it is obvious that the text abounds in lexical, phraseological and syntactic calques that imitate Italian language models or constructions.

Key words: *Bilingual edition, Croatian language, Italian language, linguistic calques, newspaper, translator.*